

Vier levens: Jakob, Esau, Izaäk en Rebekka

(Onderstaand een overzetting van een mondelinge bijbelstudie “Boodschap van de bijbel” gesproken door wijlen D. van Zuylekom en opgeschreven door Wieb Rodenhuis)

Bij deze studie gaan we stilstaan bij Jacob en Esau en dan sta je automatisch ook stil bij hun ouders, Izaäk en Rebekka, want die komen we voortdurend tegen als je over Jacob en Esau leest. We lezen Genesis 25:19-34:

“Dit is de geschiedenis van Izaäk, de zoon van Abraham. Abraham verwekte Izaäk. 20 Izaäk was veertig jaar oud, toen hij Rebekka, de dochter van Betuël, de Arameeër uit Paddan-aram, de zuster van de Arameeër Laban, tot vrouw nam. 21 Nu bad Izaäk de Here voor zijn vrouw, want zij was onvruchtbaar; en de Here liet Zich door hem verbidden, en zijn vrouw Rebekka werd zwanger. 22 En de kinderen stieten in haar binnenste tegen elkander. Toen zeide zij: Indien het aldus gesteld is, waarom overkomt mij dat? Daarop ging zij om de Here te vragen. 23 En de Here zeide tot haar: Twee volken zijn in uw schoot, en twee natiën zullen zich scheiden uit uw lichaam; de ene natie zal sterker zijn dan de andere, en de oudste zal de jongste dienstbaar wezen. 24 Toen nu haar dagen vervuld waren, dat zij baren zou, waren er dan ook tweelingen in haar schoot. 25 En de eerste kwam te voorschijn, rossig, geheel als een haren mantel; en men gaf hem de naam Esau. 26 En daarna kwam zijn broeder te voorschijn, wiens hand Esaus hiel vasthield; en hem noemde men Jakob. En Izaäk was zestig jaar oud bij hun geboorte. 27 Toen de jongens opgroeiden, werd Esau een man, ervaren in de jacht, een man van het veld, maar Jakob was een huiselijk man, die in tenten woonde. 28 En Izaäk had Esau lief, want wildbraad was naar zijn smaak; maar Rebekka had Jakob lief. 29 Eens had Jakob een gerecht gekookt, en Esau kwam vermoeid van het veld. 30 Toen zeide Esau tot Jakob: Laat mij toch slokken van dat rode, dat rode daar, want ik ben moe. Daarom gaf men hem de naam Edom. 31 Maar Jakob zeide: Verkoop mij dan eerst uw eerstgeboorterecht. 32 En Esau zeide: Zie, ik ga toch sterven; waartoe dient mij dan het eerstgeboorterecht? 33 Daarop zeide Jakob: Zweer mij eerst. En hij zwoer hem. Zo verkocht hij aan Jakob zijn eerstgeboorterecht. 34 Toen gaf Jakob aan Esau brood en het linzengerecht; hij at en dronk, stond op en ging heen. Zo verachtte Esau het eerstgeboorterecht.”

Als je deze verzen zo leest, dan moet je je realiseren dat hier veel meer onder de oppervlakte aanwezig is, dan zo op het eerste gezicht lijkt. Jacob en Esau, twee broers, een tweeling op het zelfde moment geboren. Tweelingen lijken meestal veel op elkaar, maar als je Jacob en Esau zou zien, dan zou je die niet door elkaar kunnen halen, want Esau was rossig en hij was een man die erg behaard was en Jacob die was onbehaard. Toch was dat niet alleen het onderscheid, want als je hier verder gaat lezen, dan is het niet alleen het uiterlijk maar ook innerlijk, waarin deze twee mannen enorm van elkaar verschilden. Eigenlijk staan deze twee mannen voor twee typen mensen, voor twee typen gelovigen die zij vertegenwoordigen.

Esau vertegenwoordigt de wereldse gelovige, terwijl Jacob de gelovige vertegenwoordigt, die met vallen en opstaan, met heel veel struikelingen, toch de weg des Heren gaat. Hij heeft

wel last in zijn leven van die twee naturen – waarover je in het N.T. ook leest – de oude natuur die opspeelt en de nieuwe natuur die hem de weg wijst, die hij moet gaan. Ook de weg die wij hebben te gaan.

En daar is een strijd tussen die twee naturen in de mens, en je ziet die strijd steeds in Jacobs leven. Bij zijn geboorte hield hij de hiel vast van zijn tweelingbroer. Hij was een hielenlichter, wat zijn naam ook betekent. Hij lichte ook zijn broer de hiel, tot twee keer toe, dat lees je ook in dit hoofdstuk. Op een slimme manier weet hij hier zich het eerstgeboorterecht te verwerven, door dat te ruilen voor een bord linzenmoes.

Maar toch heeft deze Jacob, hoe vaak hij ook in geestelijk dingen vertrouwde op zijn oude natuur, moeten leren vertrouwen op de nieuwe natuur, hem door de Heere gegeven. En uiteindelijk is het toch de Heere gelukt, om in Jacobs leven, hem te maken van een hielenlichter, tot een vorst des Heren. Want, dat betekent zijn nieuwe naam “Israël”: “Vorst van God”, “Vorst des Heren”. Zo werd Jacob een “Israël” en dat laat Genesis ook prachtig aan ons zien.

Dat gebeurde met Esau niet. Esau was Esau en bleef Esau. Het werd steeds erger met Esau, dat zullen we nog zien. Ja elke karaktertrek die ons in dit eerste gedeelte gegeven wordt, is veel betekenisvol. In vers 27 lezen we: “Toen de jongens opgroeiden werd Esau een man ervaren in de jacht, een man van het veld, maar Jacob was een huiselijk man, die in tenten woonde.”

Esau werd een man ervaren in de jacht. Eigenlijk staat er: “Esau werd een ervaren jager.” Dat “jager zijn” komt twaalf keer voor in het Bijbelboek Genesis. Altijd als het woord “jager” in de Bijbel voorkomt is dat in negatieve zin, dat verbonden is met het kwaad.

Het woord “jager” wordt in de Bijbel maar voor twee personen gebruikt, we lezen het hier over Esau, en het komt ook voor in verband met Nimrod, waar dat woord gebruikt wordt. “Nimrod de machtige jager” en “Esau de ervaren jager”, een bijzondere combinatie. Nimrod de rebel, de stichter van Babel, de stichter van de afgodendienst, de opstandeling, hij die opstond tegen God. Hij wilde de wereld in de duisternis leiden. Dat geeft weer welk karakter deze Esau bezat.

Esau was net als Nimrod, een jager, een rebel, een opstandige jongen zouden wij zeggen. Hij was niet alleen een ervaren jager, er staat ook: “Hij was een man van het veld.” Als je dat woord “veld” gaat volgen in de Bijbel, dan kom je o.a. terecht in het N.T., waar de Heere over dat veld, over die akker zegt: “Die akker dat is de wereld.” In Gods Woord is het “veld” altijd een beeld van de “wereld”.

Esau was dus een man van het veld, een man van de wereld. Als je hem zo volgt in de Bijbel, dan komt hij ook over als een man van de wereld, hij staat midden in die wereld. In tegenstelling met Jacob, waarvan hier staat: “Hij was een huiselijk man.” Toch doen we onrecht, als we Jacob een huiselijk man noemen en hem daarmee afschilderen als een teer mannetje, die niet helemaal tegen de wereld kan en niet tegen een stootje kan.

Dat hebben de vertalers helaas wel zo gedaan, maar dat is niet eerlijk ten opzichte van Jacob. Want dan ga je meteen de verkeerde kant op denken. Dat zelfde woordje “thm” wat hier vertaald is met “huiselijk”, dat wordt nergens anders zo vertaald met “huiselijk” in de Bijbel.

Dat Hebreeuwse woord komt liefst 29 x voor in de Bijbel. Bijvoorbeeld in Job 1:1:

“Er was in het land Us een man, wiens naam was Job, en die man was vroom grondtekst: (thm)] en oprecht, godvrezend en wijkende van het kwaad.”

Hier is dat woord vertaald met “**vroom**”, die man was vroom, die was gelovig, die was oprecht en God vrezende en wijkende van het kwaad. En dat was Jacob! Jacob was helemaal niet zo’n “huiselijk” manneke, neen hij was een **gelovig** man, dat is wat hier staat. En het is heel triest, dat de vertalers zich laten verleiden door een verkeerde invulling te gaan geven aan de grondtekst. De vertalers schetsen hier een verkeerd beeld van Jacob, hij was een gelovig man. Zo groeide hij op, hij had de Here lief.

In Romeinen 9 staat: “Jacob heb Ik lief gehad en Esau heb Ik gehaat.” Aan de ene kant Esau de rebel, de opstandeling, die eigenlijk opstaat tegen God. Aan de andere kant, een Jacob een gelovige man, die net als Job vroom is, oprecht is, wijkende van het kwaad, de weg van de Heere wil volgen. Dat was Jacob. En het woord hier wat door “huiselijk” is vertaald wordt in alle overige teksten in Gods Woord vertaald door “oprecht” of “vroom”.

Verder staat er ook nog bij, dat deze Jacob niet alleen een vroom man was, maar dat hij ook nog woonde in tenten. Dus Jacob was een vroom man, die in tenten woonde. Ook in Hebr.11:9-10 staat:

“Door het geloof heeft hij (Abraham) vertoefd in het land der belofte, als in een vreemd land, waar hij in tenten woonde met Izaäk en Jakob, die mede-erfgenamen waren van dezelfde belofte; 10 want hij verwachtte de stad met fundamenten, waarvan God de ontwerper en bouwmeester is.”

Dus Abraham, Izaäk en Jacob woonden in tenten. Jacob wordt hier dus genoemd, samen met Abraham en Izaäk, en er wordt ons meegedeeld dat zij in tenten woonden. Omdat zij hier geen blijvende stad hadden, maar op reis waren naar een blijvende stad, waarvan God de bouwmeester was. Daar strekte ook Jacob zich naar uit. Hij was een vreemdeling hier op aarde. Hij was een bijwoner hier, hij was een gelovige man, die het niet van het hier en nu verwachtte. Maar net als Abraham leerde hij in zijn leven te vertrouwen en uit te zien naar het land en de stad die de Heere hem zou schenken. Hij was alleen maar op doorreis, zo had hij zijn leven ingericht. Hij had hier geen blijvende stad en dat typeert een gelovige. De gelovige die oprecht is, die de weg des Heren wil gaan, zoals Jacob, ondanks zijn struikelen.

In Gen. 25:9 staat dan:

“Eens had Jakob een gerecht gekookt, en Esau kwam vermoeid van het veld.”

Ook hier is de tegenstelling tussen Jacob en Esau heel scherp en heel duidelijk. Jacob was bezig met de dingen van het huis. Net als Christus bezig was met de dingen des Vaders. Jacob had een gerecht gekookt. Het is wel bijzonder het woord hier voor “gerecht”. Als je dat woord weer gaat volgen, dan kom je dat woord in de Bijbel o.a. tegen in 2 Kon.4:38-40, waar je Elisa vindt met de profeten, en dat Elisa opdracht geeft om een gerecht klaar te maken, en dat

gerecht is inderdaad een linzengerecht (Gen 25:34: Toen gaf Jacob hem het linzengerecht). En zo ook in 2 Kon 4:38-40 kan je vinden dat het een soort kookmoes was, een soort stampot, want er ging allerlei groenten in. Dat kan je uit 2 Kon 4 halen. Wat je er ook uit kunt halen, dat het woord steeds gebruikt wordt als voedsel voor de profeten, die eten het. Jacob die eet het, als je dan dieper kijkt, dan zie je in feite, dat Jacob hier het gerecht kookt voor hemzelf, en dat het als het ware voedsel is voor de gelovige.

Dan komt Esau erbij, Esau die verbonden is met het veld, verbonden is met de wereld. Die komt daar moe uit het veld vandaan, die komt daar hongerig vandaan. Hij heeft niets gevangen blijkbaar, hij heeft helemaal geen wildbraad bij zich. Dat is altijd de kwestie met de wereld, die belooft van alles, maar de wereld voedt niet. De wereld die vermoeit alleen maar. De wereld kan je zo bezig houden, maar uiteindelijk maakt de wereld je nog veel hongeriger dan je al was. Het genot wat de wereld ons als gelovige kan bieden, daarover heeft de Here Jezus met grote letters geschreven: “Wie drinkt van dit water (*van de wereld*) zal weder dorst krijgen, maar wie drinkt van het water dat Ik hem kan geven, daarvan zal hij nimmermeer dorsten”, dat is het verschil.

Deze Esau die leerde dat maar niet, die ging steeds dat veld in. Hij was een jager, een opstandeling, die niet luisterde naar de Heere, die niet, in tegenstelling met Jacob, zijn weg wilde wentelen op de Heere, en het van de Heere wilde verwachten, maar die het steeds maar verwachtte van de wereld, die steeds bedrogen uitkwam. Esau's ervaring met de wereld is die van Salomo, die heel die wereld uitvoerig heeft onderzocht en uiteindelijk in zijn boek neerschrijft: “Er is niets nieuws onder de zon, alles is ijdelheid.”

Dat moest Esau in zijn leven leren, maar hij leerde het maar niet, hij bleef het maar van de wereld verwachten. Zo kwam hij hongerig uit het veld. Hongerig, en niets bij zich uit de wereld. En daar zien we Jacob, Jacob een vroom man die leefde uit wat God hem geeft. Alles wat God geeft uit Zijn Woord dat voedt je ziel, dat stilt je honger, dat verkwikt je keer op keer in je leven. Een mens, zegt de Bijbel, “zal niet bij brood alleen leven, maar van ieder Woord wat des Heren mond uitgaat.”

Dan zie je hier Esau komen en zegt hij in vers 30: “Toen zeide Esau tot Jacob, laat mij toch slokken van dat rode, dat rode daar, want ik ben moe. Daarom gaf men hem de naam Edom.” Wist Esau wat dat rode was? Nee het was het gerecht van Jacob, het was het gerecht waar Jacob van genoot. Voor Esau was het alleen maar “dat rode daar”. Daarom gaf men hem de naam Edom. Edom betekent rood, rode aarde. Edom betekent aards.

Wat voor de gelovige het hemelse is, dat is voor de Esau's van deze wereld aards. Geef mij maar van dat rode daar. Jacob wilde van zijn deel, wat hij als gerecht had gekookt, wel geven aan Esau, maar hij wilde dat wel ruilen voor dat eerstgeboorterecht.

Dat eerstgeboorterecht, dat moeten we wel weten, dat was een kostbaar bezit in die dagen, omdat je zoveel erfde, als je het eerstgeboorterecht had. Maar waar ging het hier eigenlijk om? Als je later hier in Genesis doorleest dan heeft Esau inderdaad zijn eerstgeboorterecht aan Jacob verkocht. Maar als je ziet, wat deze Esau allemaal geërfd heeft van zijn vader Izaäk, dan is dat eigenlijk een erfenis van een eerstgeboren zoon. Naar de aardse bezittingen gerekend, heeft Esau in feite alles geërfd.

Kijk eens naar de rijkdom, die je later bij Jacob vindt. Hoe kwam Jacob eigenlijk aan al die

rijkdom, die bezittingen? Die rijkdom had hij bij Laban verworven, toen Laban hem zo lang aan het lijntje hield, jaar in jaar uit, en die schapen en die kudde breidde zich maar uit. Zo kwam Jacob terug als een heel rijk man. De Heere had hem rijk gemaakt. Berooid ging hij er naar toe, rijk kwam hij terug, hij hoefde eigenlijk niet meer te erven. Daarnaast had Esau alles geërfd van zijn vader Izaäk en was zo rijk geworden.

Waar ging het hier eigenlijk om? Dat eerstgeboorterecht, dat stond hier in relatie met Abraham en daar was een bijzondere zegen aan verbonden, want dat gaf je dan het recht om priester te zijn van de familie, om degene te zijn die met God sprak, zoals Abraham, die in gemeenschap met God wandelde. Het gaf je het recht om persoonlijk met God te spreken, te spreken over de zegen, te spreken over de belofte die God aan Abraham had gegeven. Daar ging Jacobs interesse naar uit, als een vroom en gelovig man. Dat interesseerde Esau totaal niet.

Het eerstgeboorterecht dat gaf je het recht, als je dan met God gesproken had over Gods belofte, over Gods geheimenissen, om dat bekend te maken aan anderen. Dat gaf je het recht om als het ware een doorgeefluik te zijn van de Heere. Daar keek Jacob naar uit, naar die zegen van Abraham, naar die belofte van Abraham, om zo in relatie met de Heere te mogen staan. Maar deze zegen van Abraham versmade Esau. Esau schatte die gering, hij was onverschillig. Zo onverschillig als hij was, dacht hij bij zichzelf, ach wat maakt het allemaal uit, die geestelijke belofte, die geestelijke zegen die God aan Abraham heeft gegeven? Esau dacht bij zichzelf: “Ik leef hier en nu”, waarvoor zal ik mij zorgen maken? En dat zegt hij ook in vers 31-32:

“Maar Jakob zeide: Verkoop mij dan eerst uw eerstgeboorterecht. 32 En Esau zeide: Zie, ik ga toch sterven; waartoe dient mij dan het eerstgeboorterecht?”

Er zat dus in zijn achterhoofd van: Ach dat zit wel goed, het aardse eerstgeboorterecht dat heb ik al van mijn vader geërfd, want mijn vader heeft mij immers lief. Zo lees je dat in vers 28:

“En Izaäk had Esau lief, want wildbraad was naar zijn smaak; maar Rebekka had Jakob lief.”

En Esau dacht: “Ja, je kan wel het lievelingetje zijn van mijn moeder, maar ik ben het lievelingetje van mijn vader, en vader is gek op mijn wildbraad, en het maakt echt niet uit of ik nu de geestelijke kant van de erfenis ruil voor een bord linzensoep.” Het komt met mijn vader allemaal wel in orde. Hij is een type van een gelovige, die denkt: “Ik hoef het toch allemaal niet zo nauw te nemen?” Zo verachtte Esau het eerstgeboorterecht. Hier struikelt Esau geestelijk op een enorme manier. Hij is er hier nog niet achter, maar komt hij er wel achter? Ja daar komt hij achter, want de volgende keer dat wij hem tegen komen is in Genesis 26 aan het eind vers 34:

“Toen Esau veertig jaar oud geworden was, nam hij tot vrouw Jehudit, dochter van de Hethiet Beeri, en Basemat, dochter van de Hethiet Elon. 35 En zij waren een kwelling des geestes voor Izaäk en voor Rebekka.”

Diezelfde onverschillige houding van Esau, dat zet in zijn leven voort. Het groeit zelfs, hij

neemt het allemaal niet zo nauw. Hij is net zo onverschillig t.o.v. het nemen van een vrouw. Hij staat onverschillig t.o.v. het huwelijk. Esau wist heus wel hoeveel moeite zijn grootvader Abraham ervoor had gedaan, om voor zijn eigen vader Izaäk een vrouw te krijgen. Daarom had Abraham Elieëzer helemaal gestuurd naar Padan Aram en had hij Rebekka zijn moeder daar vandaan gehaald. Zodat Izaäk niet trouwde met een Kanaänietische vrouw. Maar Esau heeft daar lak aan, hij is onverschillig. Hij vindt zich een geweldige jager, net als Nimrod, een rebel, een opstandeling, hij neemt het allemaal niet zo nauw. Hij leeft als de wereld, hij is zo wereldgelijkvormig. Hij trouwt ook niet één vrouw, hij trouwt er twee tegelijk.

Hij is ook nog een beetje vroom, want de een heet, Judith. Dat is een Hebreeuwse naam. Toch nog een beetje gelovig, maar niet echt, want het is helemaal geen Hebreeuwse, want ze is een Hetietische, het is een Kanaänitische vrouw. Arme Esau, hoe moet dat aflopen, als je verder leest in hoofdstuk 27:1-4:

“Toen Isaak oud geworden was, werden zijn ogen zo verzwakt, dat hij niet zien kon. Hij riep zijn oudste zoon Esau en zeide tot hem: Mijn zoon. En deze zeide tot hem: Hier ben ik. 2 En hij zeide: Zie toch, ik ben oud geworden, ik weet de dag van mijn dood niet. 3 Nu dan, neem toch uw wapentuig, uw pijlkoker en uw boog, en ga uit, het veld in en schiet voor mij een stuk wild; 4 Bereid mij dan een smakelijk gerecht, zoals ik het gaarne heb, en breng het mij, opdat ik ete; dan zal ik u zegenen, eer ik sterf.”

Waarom verlangt Izaäk van Esau eerst een wildbraad, voordat hij Esau wil gaan zegenen? Het antwoord hierop lees je in hoofdstuk 25:28:

“En Izaäk had Esau lief, want wildbraad was naar zijn smaak; maar Rebekka had Jakob lief.”

Het geeft weer hoe erg Izaäk is afgezakt, want hij leeft alleen met wat voor ogen is. Hij leeft vanuit de buik, hij leeft in feite aards, aardsgezind. Zijn ogen zijn zo verzwakt, dat hij niet zien kon. Hier zit een diepere betekenis in. Geestelijk was hij bijna blind. Zijn geestelijk oog was helemaal verduisterd, hij was helemaal afgegleden. En het was verkeerd, dat Izaäk zijn zoon Esau de zegen van het eerstgeboorterecht wilde geven. Want Izaäk kende Esau! Izaäk wist wat voor een man Esau geworden was. Die twee vrouwen van Esau waren hem en Rebekka een kwelling des geestes, dag in dag uit.

Izaäk bepaalde wat er in huis gebeurde, maar laat zich in de luren leggen door een stuk wildbraad. Geestelijk was hij bijna stekeblind. En Esau dacht natuurlijk, zie je wel, het komt nog goed ook, dat eerstgeboorterecht, die zegen gaat mijn vader mij toch geven. Maar wat was dat verkeerd van Izaäk!

Als je nu twee teksten in het N.T. met elkaar vergelijkt, namelijk Hebr. 11:20 en Rom. 9:7 dan kun je daar uit halen, als je die twee teksten bij elkaar leest en legt naast Gen.25:21-23:

“Nu bad Izaäk de Heere voor zijn vrouw, want zij was onvruchtbaar; en de Heere liet Zich door hem verbidden, en zijn vrouw Rebekka werd zwanger. 22 En de kinderen stieten in haar binnenste tegen elkander. Toen zeide zij: Indien het aldus

gesteld is, waarom overkomt mij dat? Daarop ging zij om de Heere te vragen. 23 En de Heere zeide tot haar: Twee volken zijn in uw schoot, en twee natiën zullen zich scheiden uit uw lichaam; de ene natie zal sterker zijn dan de andere, en de oudste zal de jongste dienstbaar wezen.”

Dus er staat: “De oudste zal de jongste dienstbaar wezen.” Toen de Heere dit tegen Rebekka zei als antwoord op haar vraag, waarom overkomt mij dit, toen heeft Izaäk dat gehoord. Hij was erbij toen de Heere haar antwoordde. Hij wist dat de oudste de jongste dienstbaar zou zijn, dat was geen geheim voor hem. Toch ging hij dwars tegen de wil van God in, en ging de oudste zegenen boven de jongste. Dat gaat toch niet door, dat komt door Rebekka, want Rebekka gaat wat doen, die probeert de Heere een handje te helpen. We lezen in vers 5-10:

“Rebekka had geluisterd, toen Izaäk tot zijn zoon Esau sprak. Nadat Esau het veld ingegaan was om een stuk wild te schieten en het [zijn] [vader] te brengen, 6 zeide Rebekka tot haar zoon Jakob: Zie, ik heb uw vader horen spreken tot uw broeder Esau: 7 Breng mij toch een stuk wild en bereid mij een smakelijk gerecht, opdat ik ete, en ik zal u voor mijn dood zegenen voor het aangezicht des Heren. 8 Nu dan, mijn zoon, luister naar mij in wat ik u gebied. 9 Ga naar de kudde, haal mij vandaar twee geitebokjes, dan zal ik die tot een smakelijk gerecht voor uw vader bereiden, zoals hij het gaarne heeft. 10 Breng dit dan aan uw vader om te eten, opdat hij u zegene voor zijn dood.”

We hebben wel eens meer in de Bijbel gelezen, dat iemand de Heere een handje ging helpen. Je kan wel meer zulke situaties vinden in de Bijbel en dan liep het heel fout af. Dat was bijvoorbeeld met de vrouw van Abraham, Sara. Sara wilde toen ook wel de Heere een handje helpen, om te zorgen dat er toch nog een nakomeling kwam. En er kwam ook een nakomeling via Hagar, dat was Ismaël, een wilde ezel van een man. Nou, dat weten we, we zitten er tegenwoordig nog steeds mee! Dat krijg je ervan als je de Heere een handje wilt gaan helpen. Dan komt er strijd in je tent, net zoals toen ook tussen Ismaël en Izaäk. Als je de Heere wilt gaan helpen, dan komt er strijd in je tent Rebekka, dan komt er strijd tussen Jacob en Esau. Die strijd werd zo erg, dat die twee uit elkaar moeten gaan.

In vanaf vers 11 staat:

“Maar Jakob zeide tot zijn moeder Rebekka: Zie, mijn broeder Esau is een ruig man, en ik ben een onbehaard man. 12 Misschien zal mijn vader mij betasten; dan zal ik in zijn ogen zijn als iemand, die de spot met hem drijft, en ik zal vloek over mij brengen en geen zegen. 13 Maar zijn moeder zeide tot hem: Uw vloek zij op mij, mijn zoon; luister nu naar mij en ga ze mij halen. 14 Toen ging hij ze halen en bracht ze aan zijn moeder, en zijn moeder bereidde een smakelijk gerecht, zoals zijn vader het gaarne had. 15 Ook nam Rebekka de beste klederen van haar oudste zoon Esau, die bij haar in huis waren, en liet ze haar jongste zoon Jakob aantrekken. 16 En de vellen der geitebokjes trok zij over zijn handen en over zijn gladde hals. 17 Toen stelde zij het smakelijk gerecht en het brood, dat zij bereid had, haar zoon Jakob ter hand.”

We zien hier dat Jacob toch een beetje terugdeinst voor het voorstel dat zijn moeder doet. Hij

denkt: “Dit gaat straks helemaal fout.” Hij ziet ook de risico’s. Maar Rebekka overreed hem, zodat hij het toch doet. Maar het is allemaal het plan van Rebekka en niet van Jacob. In de traditie vestigt ons oog zich altijd maar op Jacob, maar het is niet Jacob die het allemaal bedenkt en uitvoert, het is moeder Rebekka, die het allemaal bekookst. Ook als haar zoon zegt moeten we dat nou wel zo doen? Dan zegt Rebekka dat het gebeuren moet. En zij zet door, en overreed Jacob om het toch maar te doen. Je kan ook niet zeggen dat Jacob helemaal niet fout zit. Hij gaat wel meewerken en gaat het uiteindelijk toch doen. Maar het is wel Rebekka, waar te weinig de vinger bij wordt gelegd.

Wat had Rebekka moeten doen, toen Izaäk Esau het veld instuurde om een wildbraad en ze had haar man horen zeggen: “Esau ga het veld in en schiet een bok, kom weer terug en bereidt men een stuk wildbraad en ik zal u zegenen.”

Wat had Rebekka moeten doen, toen ze haar man Izaäk op hoge leeftijd, zo blind als hij was hoorde zeggen dat Esau voor hem een wildgebraad moest gaan schieten en klaarmaken, en dan Esau wilde gaan zegenen, wat had Rebekka toen moeten doen? Ze had hetzelfde moeten doen wat zij ook deed toen ze zwanger was, en in haar binnenste de twee tegen elkaar stieten. Toen zei ze: “Waarom overkomt mij dit?” En wat deed ze toen? **Daarop ging zij aan de Heere vragen!** Dat moet je ook doen in je leven als er dingen gebeuren, als je denkt, hoe moet dat nou Heere, waarom overkomt mij dit? Ja dat hebben wij ook te doen: Naar de Heere gaan. Er is maar één weg te gaan, naar de Heere te gaan, en op je knieën gaan, en vervolgens dienen we aan de Heere te vragen, dan dienen we het Hem voor te leggen: “Wat moet ik doen?” En als Rebekka dat hier in alle nederigheid had gedaan, en niet zelf in actie was gekomen, dan was de afloop ook heel anders geweest. Maar in plaats van dat zij de weg gaat van de geest, gaat ze niet de weg van de geest, maar gaat zij de weg van het vlees, en probeert ze eigen rechter te spelen en het allemaal zelf te beschikken.

We lezen in Gen.27:18-29

“Daarop kwam hij (Jacob) bij zijn vader en zeide: Mijn vader. En deze zeide: Hier ben ik; wie zijt gij, mijn zoon? 19 En Jakob zeide tot zijn vader: Ik ben Esau, uw eerstgeborene; ik heb gedaan zoals gij tot mij gesproken hebt. Richt u op, ga zitten en eet van mijn wildbraad, opdat gij mij moogt zegenen. 20 Daarop zeide Isaak tot zijn zoon: Wat hebt gij het spoedig gevonden, mijn zoon! En hij zeide: Omdat de Heere, uw God, mij deed slagen. 21 Toen zeide Isaak tot Jakob: Kom toch dichterbij, opdat ik u betaste, mijn zoon, of gij inderdaad mijn zoon Esau zijt of niet. 22 Jakob dan kwam dichterbij tot zijn vader Isaak, en deze betastte hem. En hij zeide: De stem is Jakob's stem, maar de handen zijn Esau's handen. 23 Doch hij herkende hem niet, omdat zijn handen behaard waren evenals de handen van zijn broeder Esau. En hij wilde hem zegenen en zeide: 24 Zijt gij inderdaad mijn zoon Esau zelf? En hij zeide: Ja. 25 Toen zeide hij: Zet het dicht bij mij, dan wil ik eten van het wildbraad van mijn zoon, opdat ik u zegene. Toen zette hij het dicht bij hem, en hij at; ook bracht hij hem wijn, en hij dronk. 26 Daarna zeide zijn vader Isaak tot hem: Kom toch dichterbij en kus mij, mijn zoon. 27 En hij kwam dichterbij en kuste hem. Toen hij de geur van zijn klederen rook, zegende hij hem en zeide: Zie, de geur van mijn zoon is als de geur van het veld, dat de Here gezegend heeft. 28 God zal u geven van de dauw des hemels en van de vette streken der aarde, en overvloed van koren en

most. 29 Volken zullen u dienen, en natiën zich voor u nederwerpen; wees heerser over uw broederen, en de zonen uwer moeder zullen zich voor u nederbuigen. Wie u vervloekt, zij vervloekt, en wie u zegent, zij gezegend.”

Jacob zal toch wel in spanning hebben gezeten, toen hij zijn vader aan het bedriegen was. Izaäk vindt het ook verdacht, dat “Ezau” zo snel terug is van het veld. Als hij dan goed luistert, hoort hij eigenlijk de stem van Jacob, maar de handen zijn Esau’s handen en de geur van de kleren zijn de geuren van Esau, de geur van het veld, dus ja, dan moet het wel Ezau zijn. Zo zie je dat Izaäk bedrogen wordt en zijn zoon Jacob zegent. Toch als we over die zegen gelezen hebben, en dat goed lezen, en je vergelijkt deze zegen, die Izaäk uitspreekt, met de zegen die de Heere uitspreekt in het volgende hoofdstuk, dan is daar een verschil. Daar lees je over Jacob, dan zegt de Heere daar in het volgende hoofdstuk 28:13-15:

“En zie, de Here stond bovenaan en zeide: Ik ben de Here, de God van uw vader Abraham en de God van Izaäk; het land, waarop gij ligt, zal Ik aan u en aan uw nageslacht geven. 14 En uw nageslacht zal zijn als het stof der aarde, en gij zult u uitbreiden naar het westen, oosten, noorden en zuiden, en met u en met uw nageslacht zullen alle geslachten des aardbodems gezegend worden. 15 En zie, Ik ben met u en Ik zal u behoeden overal waar gij gaat, en Ik zal u wederbrengen naar dit land, want Ik zal u niet verlaten, totdat Ik gedaan heb wat Ik u heb toegezegd.”

Dit lijkt wel dezelfde toespraak, dezelfde toezegging die Abraham kreeg in Ur der Chaldeeën in Gen.12:3. Dit zei de Heere toen Hij met Abraham het verbond sloot. Dit is veel uitgebreider dan wat Izaäk zei. De zegen die Jacob eigenlijk op een bedrieglijke manier wilde bemachtigen, valt helemaal in het niet bij Gods zegen. Jacob ontving Gods zegen nota bene in de slaap toen hij droomde. Dan zegent God hem, als hij zo verlangde naar de Heere. En Rebekka had het toen ook van de Heere mogen verwachten. Want het is de Heere Die zegent. Het is niet Izaäk, het zit niet vast aan een man, en het zit niet vast aan wat Izaäk zegt, het zit vast aan de Heere, het is de Heere, die het doet. Jacob zal het dan ook van de Heere moeten verwachten en de Heere Die geeft het ook! En de zegen van Izaäk valt in het niet bij de zegen van de Heere!

Zo moeten ook wij in ons leven leren, het gaat van de Heere uit. Het gaat niet van sprekers uit, dat je gezegend wordt, het gaat van de Heere uit. We moeten de Heere centraal stellen in ons leven, Hij is het die ons zegent, Hij is het ook die ons Zijn geheimenissen bekend maakt. Het is Zijn Woord waar we bij moeten leven, niet bij het woord van sprekers, voorgangers, of wie dan ook. Die moeten we niet boven de Heere stellen, en het daar alleen maar van verwachten. Verwacht je het van mensen dan krijg je de reactie die daarbij hoort, als het uitkomt, zowel bij Izaäk als bij Esau, zo het staat in vers 30:

“Toen Isaak geëindigd had Jakob te zegenen en Jakob nog maar nauwelijks van zijn vader Izaäk naar buiten was gegaan, kwam zijn broeder Esau van de jacht. 31 Ook hij bereidde een smakelijk gerecht en bracht dat aan zijn vader. En hij zeide tot zijn vader: Mijn vader richtte zich op en ete van het wildbraad van zijn zoon, opdat gij mij zegent. 32 En zijn vader Izaäk zeide tot hem: Wie zijt gij? En hij zeide: Ik ben uw eerstgeboren zoon Esau. 33 Toen schrok Isaak geweldig en hij zeide: Wie was

het dan toch, die het wild geschoten en mij gebracht heeft? En ik heb van alles gegeten, eer gij kwaamt en heb hem gezegend; ook zal hij gezegend zijn. 34 Zodra Esau de woorden van zijn vader hoorde, gaf hij een luide en bittere schreeuw, en hij zeide tot zijn vader: Zegen mij, ook mij, mijn vader! 35 Toen zeide deze: Uw broeder is met bedrog gekomen en heeft uw zegen weggenomen. 36 En hij zeide: Noemt men hem niet terecht Jakob, omdat hij mij nu al tweemaal bedrogen heeft? Mijn eerstgeboorterecht heeft hij weggenomen, en zie, nu heeft hij mijn zegen weggenomen. En hij zeide: Hebt gij voor mij geen zegen overgehouden? 37 Toen antwoordde Izaäk en zeide tot Esau: Zie, ik heb hem tot een heerser over u gesteld, en al zijn broederen heb ik hem tot knechten gegeven, en van koren en most heb ik hem voorzien; wat kan ik dan voor u doen, mijn zoon? 38 Daarop zeide Esau tot zijn vader: Hebt gij slechts deze ene zegen, mijn vader? Zegen mij, ook mij, mijn vader! En Esau verhief zijn stem en weende. 39 Toen antwoordde zijn vader Izaäk en zeide tot hem: Zie, ver van de vette streken der aarde zal uw woonplaats zijn, en zonder dauw des hemels van boven. 40 Maar van uw zwaard zult gij leven en uw broeder zult gij dienen. En het zal geschieden, wanneer gij u krachtig inspant, dat gij zijn juk van uw hals zult afrukken.”

Dit is ook uiteindelijk gebeurd, daarover lezen we in de Koningen en de Kronieken.

Wat is de reactie van Izaäk? Er staat in vers 33: “Toen schrok Izaäk geweldig.” Izaäk kreeg als het ware een enorme dreun. Het was ook een omkeerpunt voor hem. Opeens ontwaakte deze Izaäk keihard uit zijn geestelijke slaap en brak het licht in zijn leven weer door. Opeens realiseerde hij zich, dat hij tegen God in gehandeld heeft, terwijl hij wist dat die jongste zoon boven de oudste zou komen te staan, was hij toch van plan Esau te zegenen.

Hij gaat niet Jacob vervloeken, zoals Jacob gedacht had. Want Jacob had tegen zijn moeder gezegd: “Ja, als mijn vader er achter komt, dan vervloekt hij mij misschien en dan heb ik helemaal geen zegen.” Maar Jacob hoeft daar niet bang voor te wezen, want Izaäk realiseert zich nu wat de weg van God is. En in plaats dat hij Jacob vervloekt, zegt hij tegen Esau dat Jacob gezegend zal worden. Dat zegt hij dan ook in vers 33 op het eind: “.... Hij zal gezegend zijn.” Dat ligt vast, hij erkent a.h.w. dat dat de weg des Heren is geweest. Omdat hij zich dat hier realiseert, staat er iets merkwaardigs in Hebr. 11:20:

“Door het geloof heeft Izaäk aan Jakob en Esau zijn zegen gegeven, ook voor de toekomst.”

“Door het geloof” staat er. Hoe is het mogelijk, dat je dat kan opschrijven in de Hebreeën brief. Is dit dan geloof? Nee, maar op het moment dat Esau bij hem kwam, en hij zich bewust werd, dat hij zijn zegen aan Jacob gegeven had, op hetzelfde moment realiseerde, Izaäk zich dat hij fout was geweest. En heeft hij door het geloof, Jacob niet vervloekt, en geen verandering meer in de zegen aan Jacob aangebracht. Izaäk heeft erkent, dat dit vastlag ook voor de Heere en dat Jacob ook zo gezegend zal zijn, en dat er geen zegen voor Esau meer over was. De reactie van Esau is verschrikkelijk, want als je dat leest in vers 34 dat hij, als hij dat hoort, hij een luide en bittere schreeuw gaf. Hij zegt dan, “zegen mij ook mijn vader.” En dat zie je ook later terug in vers 38:

“Daarop zeide Esau tot zijn vader: Hebt gij slechts deze ene zegen, mijn vader?”

Zegen mij, ook mij, mijn vader! En Esau verhief zijn stem en weende.”

Ze huilen allebei. Esau is er achter, wat hij misgelopen is. Dat eerstgeboorterecht, niet dat geld, niet al die aardse rijkdommen van zijn vader, die kreeg hij toch wel. Maar die geestelijke zegen die was hij kwijt. Dan zegt Hebr.12:16-17:

“Laat niemand een hoereerder zijn, of onverschillig als Esau, die voor een spijsze zijn eerstgeboorterecht verkocht. 17 Want gij weet, dat hij later, toen hij (toch) de zegen wilde erven, afgewezen werd, want toen vond hij geen plaats voor berouw, hoewel hij het onder tranen zocht.”

Dat is een beeld, een waarschuwing voor de wereldse gelovige, die denkt: “Je hoeft het allemaal niet zo nauw te nemen. Niet zo moeilijk doen met de Bijbel, je bent toch wel behouden, het komt toch allemaal wel goed.” Het N.T. Zegt: “Laat niemand u de kroon ontnemen, laat niemand u de prijs doen missen.” Dus je kan dus de prijs missen.

Esau loopt de prijs mis, hoe hij ook later die prijs onder tranen zocht. Hij was niet alleen zijn kroon kwijt, hij werd afgewezen. Laat toch niemand afgewezen worden door zo onverschillig te zijn als Esau en alles maar op de lange baan te schuiven, en te leven in het hier en nu, alleen maar met de wereld om je heen bezig te zijn, en een geweldige jager te zijn in deze wereld. Dan kun je applaus krijgen in deze wereld, maar word je afgewezen bij de Heere. En dat overkwam Esau. Als je doorleest in Gen.27:41-46:

“En Esau koesterde wrok tegen Jakob om de zegen, waarmede zijn vader hem gezegend had, en Esau zeide bij zichzelf: De dagen van de rouw over mijn vader zijn aanstaande; dan zal ik mijn broeder Jakob doden.”

Hij wordt nog een moordenaar ook als hij niet oppast.

“Toen aan Rebekka de woorden van Esau, haar oudste zoon, waren medegedeeld, liet zij Jakob, haar jongste zoon, roepen, en zeide tot hem: Zie, uw broeder Esau wil zich op u wreken door u te doden. 43 Nu dan, mijn zoon, luister naar mij, maak u gereed, vlucht naar mijn broeder Laban, in Haran, 44 En blijf enige tijd bij hem, totdat de grimmigheid van uw broeder gestild is. 45 totdat de toorn van uw broeder van u afgewend is; als hij vergeten is, wat gij hem hebt aangedaan, zal ik u vandaar laten halen. Waarom zou ik op één dag van u beiden beroofd worden? 46 Voorts zeide Rebekka tot Izaäk: Ik walg van mijn leven om die Hethitische vrouwen; indien Jakob zich nu ook zo’n Hethitische vrouw neemt uit de dochters des lands, waarvoor leef ik dan nog?”

Genesis 28:1-5:

“Toen riep Izaäk Jakob en zegende hem, en hij gebood hem en zeide tot hem: Neem geen vrouw uit de dochters van Kanaän. 2 Maak u gereed, ga naar Paddan-aram, naar het huis van Betuël, de vader van uw moeder, en neem u vandaar een vrouw uit de dochters van Laban, de broeder van uw moeder. 3 En God, de Almachtige, zegene u, Hij make u vruchtbaar en vermenigvuldige u, zodat gij tot een menigte van

volken wordt. 4 Hij geve u de zegen van Abraham, u en uw nageslacht met u, zodat gij het land uwer vreemdelingschap, dat God aan Abraham gegeven heeft, in bezit krijgt. 5 Zo zond Izaäk Jakob weg, en deze ging naar Paddan-Aram, naar Laban, de zoon van Betuël, de Arameeër, de broeder van Rebekka, de moeder van Jakob en Esau.”

Hier bij dat afscheid zien we dan opeens dat die zegen die Izaäk aan zijn zoon Jacob geeft, veel meer overeenkomt met de zegen die God later aan Jacob bevestigt in hoofdstuk 28. Maar Rebecca, die het heft in eigen hand heeft genomen, en dacht, ik kan de Heere wel een handje helpen, hoe loopt het met haar af? Toen ze die wrok zag bij haar zoon Ezau, dat Ezau Jacob wilde ombrengen, zodra Izaäk was gestorven, dacht ze: “Ik stuur hem even weg, misschien voor een paar maanden, voor een paar jaar.” Ze zegt het ook: “Ik laat je later wel weer halen, als alles weer wat geluwd is, dan komt het allemaal wel weer goed.”

Maar hoe lang is Jacob weggebleven? Twintig jaar bleef Jacob weg, voordat hij terug keerde. Rebekka heeft haar zoon, waar ze zoveel van hield, nooit meer gezien. Dat is het trieste van Rebecca's leven, het trieste van haar verkeerde keuze.

Het kan heel triest voor je aflopen, als je denkt, ik zal de Here wel een handje helpen. Het koste haar eigenlijk haar eigen zoon. Ze heeft hem nooit meer gezien. Het was niet nodig geweest als zij op de Heere had vertrouwd. Ze leefde verder haar leven met Izaäk, Izaäk was wel in de weg van de Here teruggekeerd, maar voor hun samen was het leven niet zo prettig. Een kwelling des geestes, vanwege de Hethitische vrouwen. We lezen in vers 46:

“Voorts zeide Rebekka tot Isaak: Ik walg van mijn leven om die Hethitische vrouwen.”

Jacob had twee maal zijn broer Esau bedrogen. We hebben gelezen: “ En hij zeide: Noemt men hem niet terecht Jakob, omdat hij mij nu al tweemaal bedrogen heeft? Mijn eerstgeboorterecht heeft hij weggenomen, en zie, nu heeft hij mijn zegen weggenomen.”

Jacob zou hetzelfde overkomen, net als Esau. Hij zou ook in zijn leven twee maal worden bedrogen. De eerste keer met een extra lange tijd bij Laban en later werd hij ook bedrogen door zijn eigen kinderen, die zeiden dat Jozef was omgekomen. Dat ging Jacob aan het hart, hij heeft er zeer veel verdriet van gehad dat zijn geliefde zoon Jozef was omgekomen. Later zou hij er achter komen, dat Hij niet was omgekomen.

Hoe loopt het dan af met Esau? Nou Esau leert er niet van, Esau die gaat maar door met zijn fouten te maken, Gen.28:6-9:

“Toen Esau zag, dat Isaak Jakob gezegend had en hem met een zegen had weggezonden naar Paddan-aram, om zich vandaar een vrouw te nemen, en dat hij hem geboden had: Neem geen vrouw uit de dochters van Kanaän; 7 En dat Jakob naar zijn vader en zijn moeder geluisterd had, en naar Paddan-aram gegaan was, 8 Toen Esau nu zag, dat de dochters van Kanaän zijn vader Izaäk zeer mishagden, 9 ging hij naar Ismaël, en nam zich bij zijn vrouwen Machalat, de dochter van Ismaël, de zoon van Abraham, de zuster van Nebajot, tot vrouw.”

Esau blijft fouten maken. Esau had fouten gemaakt, door met twee vrouwen in één keer te

trouwen. Dat hij nu beseft – nu hij erachter komt – dat het belangrijk was, wat voor vrouw je neemt, denkt hij het goed te maken door geen vrouw meer uit de Kanaänietische vrouwen te nemen, maar hij neemt nu een dochter van Ismaël. Het lijkt wel mooi, want het is een dochter van Ismaël, en Ismaël is een zoon van Abraham. Maar wie is Ismaël? Is Ismaël de vrije? Is Ismaël de belofte? Nee, Ismaël, zegt het N.T. is een beeld van de slavernij.

Wat leren we hier van deze levens, die aan ons zijn voorbij gegaan? Jacob, Esau, Izaäk en Rebecca. In al die levens, wat we hiervan leren is: “Wat een mens zaait dat zal hij ook oogsten.” Wij doen in ons leven nooit dingen ongestraft. De beslissingen, die wij in ons leven nemen hebben heel wat consequenties, niet alleen in ons aardse leven, maar bovenal in ons geestelijk leven. We dienen ons te realiseren dat het in ons leven niet gaat om onze aardse loopbaan, die we lopen, maar om onze hemelse loopbaan, die we lopen voor Gods oog. Lopen we die loopbaan in afhankelijkheid van Hem aan Zijn hand?

En ook moeten we ons realiseren dat er een tegenstander is die ons wil verleiden, om ons oog alleen maar te laten bezighouden met het hier en nu. Izaäk sukkelde als het ware een beetje in slaap, en werd geestelijk blind, omdat hij alleen maar bezig was met het aardse, met zijn buik en zich tevreden stelt met een stuk wildbraad en het gebeuren in zijn huiselijke kring. Geestelijk functioneert die man niet meer.

Of Rebecca, die in haar leven, toen het moeilijk werd, de fout maakte om niet in gebed tot de Heere te gaan, en aan de Heere te vragen om uitkomst. Eerder, toen ze in verwachting was van twee jongens, had ze dat wel gedaan. Had zij dat later ook gedaan, dan had de Heere op Zijn tijd en op Zijn wijze, wel uitkomst gegeven. Nee ze ging proberen de Heere een handje te helpen, en het viel faliekant verkeerd uit. Ze bleef daar haar hele leven er continu aan herinnerd worden. Steeds weer opnieuw, dat ze haar geliefde zoon Jacob miste, en dat ze opgescheept zat met die twee ongewenste schoondochters. Er kwam ook nog eentje bij ook, één van de dochters van Ismaël die in slavernij was. (Galaten 4:26)

En vervolgens zien we Esau, de man van de wereld, die op een gegeven ogenblik, als beeld van een wereldse gelovige er toch achter komt, dat die zegen van de Heere in zijn leven toch wel heel belangrijk is, maar die in zijn opstelling in zijn leven steeds weer de verkeerde keuzes maakt voor zichzelf gaande in deze wereld. Waar je uiteindelijk van kan zeggen dat hij de prijs moet missen, en hij liet zich de kroon ontnemen. Uiteindelijk staat hij met lege handen. En dan Jacob, de “hienlichter”, die wel goed begon, wel goed opgroeide, en die na enkele struikelingen de draad weer oppakt en doorgaat. Zoals de Heere de draad in ons leven steeds weer wil oppakken en met ons wil doorgaan. Gelukkig maar. De Heere, Die je net als Jacob wil maken van een hienlichter tot een vorst des Heeren. Dat is het werk wat de Heere in ons leven wil doen! En dan spreekt de Heere tot je, zoals Hij ook tot Jacob spreekt: Dan zegt de Here in Gen.28:13:

“Ik ben de Heere, de God van uw vader Abraham en de God van Izaäk; het land, waarop gij ligt, zal Ik aan u en aan uw nageslacht geven. 14 En uw nageslacht zal zijn als het stof der aarde, en gij zult u uitbreiden naar het westen, oosten, noorden en zuiden, en met u en met uw nageslacht zullen alle geslachten des aardbodems gezegend worden, en zie ik ben met u en Ik zal u behoeden, overal waar gij gaat.”

Laten we ons dát beseffen, dat de Heere overal met ons wil gaan. Hij zei tegen Jacob:

“Ik zal u wederbrengen naar dit land, want Ik zal u niet verlaten, totdat Ik gedaan heb wat Ik u heb toegezegd.”

Precies zo verlaat de Heere ons ook niet, totdat Hij gedaan heeft aan ons, wat Hij ons heeft toegezegd, dat Hij al Zijn beloften trouw vervuld! Amen.